

12. Nakazy ministra narodnoji osvity Kam'janecj-Podiljsjkomu universytetu // Zhyttja Podillja. 1919. 19 ljut. № 51. S.3
13. Oghijenko I. Moje zhyttja. Avtobiografichna khronologhichna kanava // Rjativannja Ukrainy/ uporjad. M. Tymoshyk. Kyjiv: Nasha kuljtura i nauka, 2005. S.67–173.
14. Po ministerstvi narodnoji osvity // Respublikansjki visty. Vinnycja, 1919. 2 ljut. Ch. 50. S. 2
15. Romanjuk I. Perebuvannja urjadu Dyrektoriji UNR u Vinnyci v ljutomu-berezni 1919 r. // Formuvannja ta dijajlnistj ukrajinsjkykh nacionalnykh urjadiv periodu Ukrajinsjkoji revoljuciji 1917-1921 rr.: materialy Vseukrajin. nauk. konfer. 6-7 ghrud. 2007 r. Kam'janecj-Podiljsjkyj : Oijum, 2008. S. 83–86.
16. Teljachyj Ju. Ukrajinsjki urjady i rozbudova kuljturno-osvitnjoji sfery na Podilli za Dyrektoriji UNR (1919-1929 rr.) // Osvita, nauka i kuljtura na Podilli: zb. nauk. pr.. Kam'janecj-Podiljsjkyj, 2007. T. 10. S. 135–141.
17. Khronika // Respublikansjki visty. 1919. 11 ljut. Ch. 57. S.2.
18. CDAVO Ukrainy. F. 2582. Op. 1. Spr. 3. 45 ark.
19. CDAVO Ukrainy. F. 2582. Op. 1. Spr. 4. 79 ark.
20. CDAVO Ukrainy. F. 2582. Op. 1. Spr. 9. 154 ark.
21. CDAVO Ukrainy. F. 2582. Op. 1. Spr. 11. 174 ark.
22. CDAVO Ukrainy. F. 2582. Op. 1. Spr. 12. 68 ark.
23. CDAVO Ukrainy. F. 2582. Op. 1. Spr. 30. 97 ark.

Статтю надіслано до редколегії 20.04.2019 р.
Статтю рекомендовано до друку 28.05.2019 р.

УДК 94:321(477.43/.44) «1920/1925»
DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2019-29-60-65>

Наталія Кузьмінець

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
кандидат історичних наук, доцент (Україна)

Місце надзвичайних органів влади в системі радянського режиму на Поділлі в першій половині 1920-х рр.

Анотація. У статті розглядається процес виникнення і діяльності надзвичайних органів влади більшовицького режиму – ревкомів, ревтрибуналів, робітничо-селянських інспекцій, надзвичайних комісій, комнезамів – на початку 1920-х рр. на Поділлі. Показано їх місце в політиці більшовицької влади щодо забезпечення неподільності влади в центрі і на місцях. Визначено їх шляхи упокорення селянства, яке у своїй переважній більшості не поділяло поглядів і політики правлячої партії. Чільне місце у статті займає характеристика надзвичайних органів влади на Поділлі – одному з потужних аграрних регіонів України, підкреслюється особливо жорстокий характер політичної поведінки більшовиків через систему надзвичайних органів влади щодо основної маси селянства. Робиться висновок, що надзвичайні органи влади на Поділлі мали як загальні, так і регіональні особливості.

Ключові слова: Поділля, надзвичайні органи влади, законність, ревкоми, революційні трибунали, надзвичайні комісії, комнезами.

Нині наше суспільство розбудовує демократичну і правову Україну. Важливим чинником у цьому процесі є створення ефективної державної владної системи, побудова якої неможлива без детального аналізу позитивного і негативного досвіду державотворення у минулий період. В умовах незалежності України серед істориків та правознавців зріс інтерес до подій, що відбувалися в Україні у 1920-1925 рр. Це викликано тим, що значна частина архівних та документальних матеріалів раніше була недоступна для дослідників. На сучасному етапі зростає потреба у реформуванні судової системи та забезпеченні прав людини і верховенства закону. Тому це завдання не може бути вирішене без глибокого аналізу минулого державної системи та надзвичайних органів влади в 1920-1925 рр. Сучасні науковці мають можливість не лише вивчити діяльність надзвичайних органів влади, а й критично переглянути проблему з нових позицій на основі архівних матеріалів Поділля, як одного з важливих регіонів України, де спостерігалися особливості на фоні загальних тенденцій.

Метою написання статті є необхідність дослідження надзвичайних органів влади Подільської губернії у першій половині 20-х років ХХ ст., визначення їх ролі у радянському будівництві, висвітлення форм та методів їх діяльності в регіоні.

Вивчення питань виникнення, функціонування та діяльності надзвичайних органів радянської влади привертало увагу багатьох дослідників. Дослідження розпочалися ще з 1920-х рр. і продовжувалися в подальший період. Проте, під тиском обставин радянські історики змушені були дотримуватися класово-партійного підходу при розгляді проблем формування радянської системи надзвичайних органів влади, визнання їх позитивної ролі й демократизму у державному будівництві і контролю за дотриманням законності в УСРР у першій половині 1920х рр. У наукових дослідженнях радянської доби спостерігається їх підконтрольність партійній номенклатурі. Хоча в своїх дослідженнях автори торкаються окремих проблем діяльності ревкомів [22], надзвичайних комісій [4], робітничо-селянських інспекцій [17], комнезамів [1]. Проте комплексного дослідження цих проблем так і не відбулося. З кінця 1980-х рр. і до нашого часу історична наука в Україні з нових позицій висвітлює історичні проблеми 1920-х років, вказуючи на ті факти, про які раніше не повідомлялося. Сучасні праці розкривають фактори, що впливають на формування надзвичайних революційних органів більшовицької влади, аналізують причини недоліків в їх роботі. Значний внесок у вивчення надзвичайних органів влади зробили Білас І.Г. [2], Капустян Г.Т. [13], Ляковська С. П. [16], Окіпнюк В. Т. [19], Шаповал Ю. І. [27]. Подільські історики також досліджували цю тему. В їх числі слід назвати праці Григорчука П. С., Мельничука О. А. [5], Кузьмінець Н. П. [15], Сергійчука С.Л. [23]. Проте сьогодні назріла проблема комплексного вивчення регіональних особливостей функціонування органів надзвичайної влади у Подільській губернії.

Характерною особливістю Поділля було те, що воно вважалося одним з найскладніших регіонів в утвердженні радянської влади. Саме тому тут аж до літа 1921 року остаточно була встановлена нова влада. На відміну від інших регіонів України тут майже був відсутній пролетаріат – основна опора партії більшовиків, переважну масу населення становило селянство. Чуттєвою перешкодою в утвердженні влади більшовиків був масовий селянський рух на початку 1920-х років та прикордонне положення краю. Все це разом становило досить значну перешкоду в утвердженні більшовицького режиму.

Захопивши владу, більшовики не бажали ділити її з іншими партіями. Створюючи надзвичайні органи своєї влади, вони прагнули встановити власну диктатуру, усунути від участі в управлінні основну масу населення.

Одним з перших «ударних» загонів більшовицької влади були революційні комітети (ревкоми), які проіснували протягом 1918-1921 рр. і використовувалися як тимчасові надзвичайні органи державної влади в центрі і на місцях. Без утворення цих органів вся справа більшовицького режиму була б приречена на повну поразку. Надзвичайність характеру роботи ревкомів, оперативність їх діяльності, підтримка Червоною Армією, відсутність організованого руху опору дали змогу радянській владі утвердити своє панування у формі ревкомів.

Основні функції ревкомів визначалися Декретом робітничо-селянського уряду України про організацію влади на місцях, прийнятому наприкінці 1918 року. Декрет вимагав невідкладно організувати повсюдно військові революційні комітети, як органи нової влади та боротьби з контрреволюцією. Наголошувалося, що в числі перших їх слід створити на залізницях, типографіях, телефонних станціях, повітових і волосних центрах [24, с.11-12].

На Поділлі процес формування влади ревкомів почав діяти ще з кінця 1917 року. Тут вже 23 жовтня 1917 р. на засіданні виконкому Вінницької Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів був створений губерньський революційний комітет на чолі з М. Тарногородським [11, арк. 16]. На основі розпоряджень уряду України губревком спрямував свою діяльність на організацію і втілення в життя заходів щодо створення на місцях органів радянської влади і нещадної боротьби проти її ворогів. Одним з першочергових завдань, що постали перед губревкомом, була організація повітових, волосних і сільських ревкомів. В останній період їх діяльності (літо 1921 р.) на Поділлі діяло 11 повітових, 133 волосних та 1760 сільських ревкомів [26, с. 27].

Ревкоми як тимчасові органи революційної влади проіснували на Поділлі до середини 1921 року. У зв'язку з перемогою радянської влади вони були замінені радами та їх виконками. Більшовицькі організації губернії домоглися неподільного панування рад як органів диктатури пролетаріату. Як зазначалося в одній з останніх відозв Подільського губревкому до селян краю у зв'язку з виборами до місцевих рад «Поділля як прикордонна губернія може служити взірцем робітничо-селянської влади для західних робітників і селян, на якому вони могли б навчатися як скинути ярмо буржуазії і встановити радянську владу» [20, с.80].

Чільне місце серед надзвичайних органів влади на Поділлі, як і в Україні, на початку 1920-х рр. займали революційні трибунали, до компетенції яких відносилися справи про шпигунство, державну зраду та інші небезпечні для більшовицької держави злочини [9, арк. 21]. Водночас після скасування ревкомів перед ними постали такі завдання: зміцнення радянської влади, придушення проти неї будь-якого опору. На Поділлі революційні трибунали, поряд з

основними своїми завданнями, спрямовували свою діяльність на боротьбу з кримінальним бандитизмом, дезертирством та придушенням масового селянського руху опору радянській владі [21, с. 40-41]. Методи боротьби ревтрибуналів були жорстокими і далекими від справжнього судочинства. Так, протягом одного дня розглядалося від 47 до 50 справ селян, які вчасно не виконали продподатку. Про жорстокість вироків свідчить справа т.з. Дерезнянської петлюрівської організації, по якій засудили 84 осіб звинувачених до вищої міри покарання – розстрілу, хоча виконання вироку було призупинене [12, с.3]. Існує значна кількість справ про дезертирство. Так, у січні 1921 року Подільський губернський ревтрибунал розглянув справи 14, 10 і 30 осіб, яких було звинувачено у злісному дезертирстві [25, с.43]. Ревтрибунали мали право припиняти слідство, якщо вважали справу зрозумілою і засуджували аж до розстрілу.

Ревтрибунали проіснували до 1922 року і були скасовані в результаті здійснення судової реформи. Постанова ВУЦВК від 16 грудня 1922 року “Положення про судоустрій УСРР” ліквідувала ревтрибунали і запроваджувала трьохланкову систему: народний суд – губернський суд – Верховний суд республіки.

За своєю суттю надзвичайними органами більшовицької влади були також робітничо-селянські інспекції (РСІ). Органами РСІ на місцях були губернські, повітові і волосні інспекції, що діяли у складі виконкомів. Органи РСІ повинні були наглядати за роботою всіх народних комісаріатів, перевіряти роботу всіх державних підприємств і установ, вивчати причини службових злочинів, перевіряти поточні бюджети і плани та ін. [6, арк.5-6].

Подільська губернська РСІ в 1921 році складалась з трьох відділів: інспекційного (займався проведенням ревізій та перевірок), відділу з покращення державного апарату (питання з організації праці, техніки управління, звітності планової роботи), загального (фінансово-касова частина, інформаційна канцелярія). Протягом 1923-1924 років було проведено реформу органів РСІ, за якою їх було законодавчо закріплено за органами комуністичної партії, утворено об'єднані ЦКК-РСІ (на місцях ГубКК-ГубРСІ). У Подільській губернії вони почали працювати з 18 червня 1924 року, до складу входило 15 чоловік [8, арк.31]. Прикладом роботи Подільської ГРСІ в галузі вдосконалення роботи державних органів є створення 1 січня 1924 року бюро скарг при РСІ, куди кожен міг подати скаргу на діяльність того чи іншого органу. Щомісяця надходило біля 40 скарг [7, арк.6].

Грізною зброєю більшовиків у боротьбі за збереження своєї влади були надзвичайні комісії (НК), створені Декретом Тимчасового робітничо-селянського уряду від 3 грудня 1918 року. Їх основними завданнями була боротьба з контрреволюцією, саботажем і посадовими злочинами [4, с. 32]. У 1920 році Всеукраїнську надзвичайну комісію (ВУНК) було підпорядковано Раді народних комісарів УСРР [18, с. 404]. Подільська ГубНК займалась розслідуванням справ, пов'язаних із т.зв. контрреволюційними діями, спекуляцією, посадовими злочинами і бандитизмом. НК були наділені адміністративними і судовими повноваженнями.

У Подільській губернії НК співпрацювали з ревтрибуналами, адже Поділля було в центрі відродження національної державності в Україні. Слід звернути увагу на участь НК у “боротьбі з бандитизмом”, а фактично – в придушенні селянського опору більшовицькому режимові. Селянський рух на Поділлі був особливо масштабним, оскільки Поділля було прикордонною територією. У губернії можна виділити діяльність збройних угруповань різних за кількістю: “шайки” – 5-6 осіб, середні – від 20 до 80 чол., великі – більше 100 осіб. Одним із них була група Волинця на Гайсинщині. У с. Янова, поблизу Гайсина, відбулося навіть повстання за участю 80 осіб [3, с.175]. Тому у жовтні 1920 р. було видано декрет про місцевості, в яких оголошувався воєнний стан. 1921 рік стає піком селянського руху в губернії. Методи боротьби з т.з. “селянським бандитизмом” були надзвичайно жорстокими. Повстанців, як правило, засуджували до вищої міри покарання – розстрілу.

Постановою ВУЦВК від 22 березня 1922 року ВУНК та її місцеві органи скасовувалися. Натомість створювалося Державне політичне управління при НКВС, відділи ДПУ при губвиконкомах та їх уповноважені при повітових виконкомах [2, с.112-114]. Матеріали про діяльність ДПУ на Поділлі засвідчують, що характер їх роботи не змінився. Подільський Губвідділ ДПУ, як і раніше, займався боротьбою з т.з. контрреволюцією, контролював політичне і економічне становище округу тощо.

Одним з надзвичайних органів радянської влади на селі у досліджуваний період, потужним важелем становлення тоталітарного режиму в Україні, в т.ч. на Поділлі, були класово політичні організації сільської бідноти – комітети незаможних селян (КНС). Дані організації були більшовицькою опорою при проведенні ними комуністичних перетворень на селі – створенні комун, колгоспів, вирішенні проблем землевлаштування та землеустрою. Спираючись на комітети незаможних селян, нова влада прагнула домогтися успіху в боротьбі з одноосібними селянами, в політичному характері яких проглядалися антирадянські настрої, їх прагнення до об'єднання з метою захисту власних інтересів, ліквідації монопольного становища КНС і колгоспів у складі рад.

Такі організації, на зразок російських комбідів, почали створюватись в Україні на основі закону ВУЦВК та Раднаркому УСРР «По комітети незаможних селян», опублікованому 9 травня 1920 року [5, с. 17]. У силу масового повстанського селянського руху процес організації комнезамів на Поділлі відбувався повільніше, ніж в інших регіонах України. І лише з кінця 1920 року, коли Червона армія і ревкоми остаточно підпорядкували своєму впливу територію всіх округів Поділля, становище змінилося на користь масового створення КНС. Так, якщо в листопаді 1920 р. в регіоні налічувалося всього 327 комнезамів, то в липні 1923 р. – 1414. За цим показником Поділля переважало Одеську, Полтавську, Волинську, Катеринославську, Чернігівську, Харківську, Донецьку губернії, і лише поступалось Київській [14, с. 40]. А в березні 1925 року їх число становило 194322 організацій [10, арк. 270]. Матеріали, почерпнуті з джерел свідчать про широкі масштаби розкуркулення комнезамами середнього і заможного селянства, експропріації серед них хлібних і продовольчих ресурсів, масове знищення церков, костьолів, синагог, захоплення сільських рад. З їх допомогою вилучались і позбавлялись виборчих прав селяни, які представляли найменшу загрозу чинному режиму. «Надзвичайщина» на селі продовжувалася впродовж всіх 1920-х років, особливо виразно проявилась у роки колективізації сільського господарства.

Так, процес становлення і утвердження радянського тоталітарного режиму відбувався в умовах гострого протистояння більшовиків з різними верствами суспільства. Захопивши владу, правляча партія не бажала її ділити будь з ким. З цією метою вона пішла по шляху створення позаконституційних, недемократичних, надзвичайних органів у центрі і на місцях – ревкомів, ревтрибуналів, надзвичайних комісій, робітничо-селянських інспекцій, комнезамів та інших насильницьких об'єднань. Вони ставили собі за мету об'єднати навколо себе пролетарські і напівпролетарські верстви міста і села, які б слугували опорою більшовиків при насадженні комуністичного режиму в Україні. Особлива увага зверталася на приборкання через надзвичайні органи влади непокірного селянства, яке в своїй переважній більшості не поділяло поглядів і політики більшовицької влади. У цьому контексті досить виразно проглядається політика правлячої партії щодо Поділля, яке по праву вважалось одним з найважливіх регіонів України в утвердженні радянської влади.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Березовчук М. Комнезами України в боротьбі за соціалізм. – К.: Політвидав України, 1965. 123 с.
2. Білас І. Репресивно-каральна система України (1917-1953): Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: У 2-х т. К.: Либідь: Військо України, 1994. Т.2. 428 с.
3. ВЧК-ГПУ. Документи и материалы / Ред. сост. Ю.Г. Фильштинский. М.: Издательство гуманитарной литературы, 1995. 272 с.
4. Голіченко В.Д. Всеукраїнська надзвичайна комісія по боротьбі з контрреволюцією (1918-1922 рр.) // УІЖ. 1962. №4. С. 22-39.
5. Григорчук П.С., Мельничук О.А. Комнезами на Поділлі. Вінниця: ВДПУ. 2001. 153 с.
6. Держархів Вінницької області. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 22.
7. Держархів Вінницької області. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 283.
8. Держархів Вінницької області. Ф. П-30. Оп. 1. Спр. 92.
9. Держархів Вінницької області. Ф. П-207. Оп. 6. Спр. 1.
10. Держархів Вінницької області. Ф. 901. Оп. 1. Спр. 11.
11. Держархів Вінницької області. Ф. 4364. Оп. 1. Спр. 4.
12. Известия. 1923. 3 марта.
13. Капустян Г.Т. Комітети незаможних селян у системі радянсько-більшовицької політики // Український селянин. 2005. Вип. 9. С. 203-207.
14. Комітети незаможних селян України. Збірник документів і матеріалів / Під ред. проф. І.К. Рибалки. К.: Наукова думка. 1968. 639 с.
15. Кузьмінець Н.П. Ревкоми на Поділлі 1917-1921 рр. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: Історія. 2004. Вип.7. С. 123-127.
16. Лясковська С. Діяльність органів ВУЧК-ДПУ УСРР у сфері економіки (1921-1928 рр.) : моногр. К.: Національна академія СБУ, 2016. 508 с.
17. Морозов Л.Ф., Портнов В.П. Органи ЦКК-РКИ в борьбе за совершенствование советского государственного аппарата (1923-1924). М.:Изд-во Юридическая литература, 1964. 342 с.
18. Музиченко П.П. Історія держави і права України. К.:Знання. 2000. 662 с.
19. Окіпнюк В.Т. Державне політичне управління УСРР (1922-1934): історико-юридичний аналіз. К., Видавництво Національної академії СБ України, 2002. 290 с.
20. Поділля в період відбудови народного господарства (1921-1925 рр.). Збірник документів і матеріалів. Вінниця: Бердичів, міськдрукарня Житомирського облвидаву. 1957. 627 с.

21. Політичні репресії на Поділлі (20-30-х рр. ХХ ст.) / наук. ред. І.Г. Паламар. Вінниця: Логос 1999. 247 с.
22. Потарикіна Л. Ревкоми України в 1918-1920 рр. К.: Видавництво АН УРСР, 1957. 156 с.
23. Сергійчук С.Л. Функціонування революційного трибуналу на Поділлі у 1920-1923 роках // Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. Випуск 4. Вінниця, 2002. С. 72-78.
24. Собрание Узаконений и Распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины. Ч. 1. Ст. 3. Харьков: Вторая государственная типография, 1919. 626 с.
25. Суслó Д.С. Історія суду Радянської України (1917-1967). К.: Вид-во Київського університету. 1968. 236 с.
26. Тригуб П.М. На защите завоеваний Великого Октября. К.: Вища школа, 1987. 149 с.
27. Шаповал Ю. ДПУ- НКВС в Україні у 20-40-х рр. ХХ ст.. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. 2003. №8. С. 201-216.

Наталія Кузьминец

Винницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
кандидат історических наук, доцент (Україна)

**Место чрезвычайных органов власти в системе советского режима на Подолье
в первой половине 1920-х гг.**

***Аннотация.** В статье рассматривается процесс возникновения и деятельности чрезвычайных органов власти большевистского режима – ревкомов, ревтрибуналов, рабоче-крестьянских инспекций, чрезвычайных комиссий, комитетов бедноты – в начале 1920-х гг. на Подолье. Показано их место в политике большевистской власти в обеспечении неделимости власти в центре и на местах. Определены пути успокоения крестьянства, которое преимущественно не поддерживало взгляды и политику правящей партии. Главное место в статье занимает характеристика чрезвычайных органов власти на Подолье – одном из важных аграрных регионов Украины, подчеркивается особенно жесткий характер политического поведения большевиков через систему чрезвычайных органов власти по отношению к основной массе крестьянства. Делается вывод, что чрезвычайные органы власти на Подолье имели как общие, так и региональные особенности.*

***Ключевые слова:** Подолье, чрезвычайные органы власти, законность, ревкомы, революционные трибуналы, чрезвычайные комиссии, комитеты бедноты.*

ABSTRACT

Natalia Kuzminets

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,
Ph.D.(History), Associate professor (Ukraine)

**Place of emergency government bodies in the system of the soviet mode on Podillya
in the first half 1920th**

The article deals with the process of the emergence and functioning of the extraordinary authorities of the Bolshevik regime - Revolutionary Committees, revolutionary tribunals, Workers 'and Peasants' Inspections, Extraordinary Committees, and Commissars - in the early 1920's in Podillya. Their place in the policy of the Bolshevik authorities is shown in terms of ensuring the indivisibility of power in the center and on the ground. The establishment of workers 'and peasants' power, led by the Communist Party, and popular mass protests, caused by the resistance of its policies to radical changes in the social system, required the organization of a powerful system of state administrative and security structures that would effectively protect the interests of the new "socialist state".

Soviet power from the beginning of the existence liquidated all old imperious structures and began to create emergency government bodies in Ukraine, including on Podillya. In 1920-1925, as materials of the Podillya province testify, the main task of these organs was suppression of any resistance to the existent system. They had to sinew to bolshevists at planting of the communist mode in Ukraine. The special attention applied on taming of rebellious peasantry, that in the swingeing majority did not divide looks and politics of bolshevist power.

In this context cruel politics of ruling party is distinctly enough looked in relation to Podillya that was considered to one of the heaviest regions of Ukraine in claim of soviet power. The characteristic feature of Podillya was that it was considered to one of the most difficult regions in claim of soviet power. For this reason here up to the summer of 1921 new power was finally set. Unlike other regions of Ukraine here almost was an absent proletariat - basic support of party of bolshevists, repressing

.....
mass of population was presented by a peasantry. A perceptible obstacle in claim of power of bolsheviks was a mass peasant movement at the beginning of 1920th and frontier position of edge. All of it together presented a considerable enough obstacle in claim of the bolshevist mode.

Mass repressions, disenfranchisements, alienation of property, trials, dispossession - here far not exhaustive list of forms and methods of fight against own people on a way to claim of the hellish totalitarian mode in a center, and on places.

Key words: *Podillya, emergency government bodies, legality, revolutionary committees, revolutionary tribunals, emergency commissions, committees of poor peasants.*

REFERENCES:

1. Berezovchuk M. Komnezamy Ukrainy v borotbi za sotsializm. K.: Politydav Ukrainy, 1965. 123 s.
2. Bilas I.H. Represyvo-karalna systema v Ukraini 1917-1953. U 2-kh kn. K.: Lybid. Viisko Ukrainy. 1994. T 2. 428s.
3. VCHK-GPU. Dokumenty i materialy / Red. sost. YU.G. Filshinskiy. M.: Izdatelstvo gumanitarnoy literatury, 1995. 272 s.
4. Holichenko V.D. Vseukrainska nadzvychaina komisiia v borotbi z kontrrevoliutsiieiu (1918-1922 rr.) // UIZh. 1962. №4. S.22-39.
5. Hryhorchuk P.S., Melnychuk O.A. Komnezamy na Podilli: (1920-1933 rr.) Vinnytsia: DPU. 2001. 153 s.
6. Derzhavkhiv Vinnytskoi oblasti. F. P-1. Op. 1. Spr. 22.
7. Derzhavkhiv Vinnytskoi oblasti. F. P-1. Op.1. Spr. 283.
8. Derzhavkhiv Vinnytskoi oblasti. P-30. Op. 1. Spr. 92.
9. Derzhavkhiv Vinnytskoi oblasti. F.P-207. Op. 6. Spr. 1.
10. Derzhavkhiv Vinnytskoi oblasti. F. 901. Op. 1. Spr. 11.
11. Derzhavkhiv Vinnytskoi oblasti. F. 4364. Op. 1. Spr. 4.
12. Yzvestyia. 1923. 3 marta.
13. Kapustian H.T. Komitety nezamozhnykh selian u systemi radiansko-bilshovytskoi polityky// Ukrainsky selianyn. 2005. Vyp. 9. S. 203-207.
14. Komitety nezamozhnykh selian Ukrainy. Zbirnyk dokumentiv i materialiv / Pid red. prof. I.K. Rybalky. K.: Naukova dumka. 1968. 639 s.
15. Kuzminets N.P. Revkomy na Podilli 1917-1921 rr. // Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni M. Kotsiubynskoho. Serii: Istorii. 2004. Vyp.7. S. 123-127.
16. Liaskovska S. Diialnist orhaniv VUCHK-DPU USRR u sferi ekonomiky (1921- 1928 rr.) : monohr. K.: Natsionalna akademiia SBU, 2016. 508 s.
17. Morozov L.F., Portnov V.P. Organyi TSKK-RKI v borbe za sovershenstvovanie sovetskogo gosudarstvennogo aparata (1923-1924). M.:Izd-vo YUridicheskaya literatura, 1964. 342 s.
18. Muzychenko P.P Istorii derzhavy i prava Ukrainy. K.:Znannia. 2000. 662 s.
19. Okipniuk V.T. Derzhavne politychne upravlinnia USRR (1922-1934): istoryko-yurydychni analiz. K., Vydavnytstvo Natsionalnoi akademii SB Ukrainy, 2002. 290 s.
20. Podillia v period vidbudovy narodnoho hospodarstva (1921-1925 rr.). Zbirnyk dokumentiv i materialiv. Vinnytsia: Berdychiv, miskdrukarnia Zhytomyrskoho oblyvdavu. 1957. 627 s.
21. Politychni represii na Podilli (20-30-kh rr. XX st.)/nauk. red. I.H. Palamar. Vinnytsia: Lohos 1999. 247 s.
22. Potarykina L. Revkomy Ukrainy v 1918-1920 rr. K.: Vydavnytstvo AN URSS, 1957. – 156 s.
23. Serhiichuk S.L. Funktsionuvannia revoliutsiinoho trybunalu na Podilli u 1920-1923 rokakh // Naukovi zapysky VDPU im. M.Kotsiubynskoho. Serii: Istorii. Vypusk 4. Vinnytsia, 2002. S.72-78.
24. Sobranie Uzakoneniy i Rasporyajeniy Raboche-Krestyanskogo Pravitelstva Ukrainyi. CH. 1. St.3. Harkov: Vtoraya gosudarstvennaya tipografiya, 1919. 626 s.
25. Suslo D.S. Istorii sudu Radianskoi Ukrainy (1917-1967). K.: Vyd-vo Kyivskoho universytetu. 1968. 236 s.
26. Trigub P.M. Na zaschite zavoevaniy Velikogo Oktyabrya. K.: Vischa shkola, 1987. 149 s.
27. Shapoval Yu. DPU- NKVS v Ukraini u 20-40-kh rr. XX st.. // Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky. 2003. №8. S. 201-216.

Статтю надіслано до редколегії 27.04.2019 р.
 Статтю рекомендовано до друку 05.06.2019 р.